

Suomen puolustuksen haasteet talvisodan jälkeen

Talvisodan päättäneen Moskovan rauhan seurauksena Suomi menetti Neuvostoliitolle suuren määrän maa-alueitaan. Neuvostoliitolle luovutettiin Suomenlahden ulkosaaret, Karjalan kannas, Laatokan Karjala, Kalastajasaarento ja osia Sallasta – yhteensä noin 12 % Suomen maa-alueista. Aluemenetysten lisäksi oli Hankoniemi vuokrattava Neuvostoliiton sotilastukikohdaksi 30 vuodeksi. Suomi onnistui kuitenkin säilyttämään itsenäisyytensä, joskaan maan sodanjohdon piirissä ei rauhan pysyvyyteen suhtauduttu kovinkaan luottavaisin mielin. Talvisodassa Neuvostoliitolta oli jäänyt saavuttamatta pää tavoite eli koko maan valtaaminen ja liittäminen neuvostotasavaltojen liittoon. Suomessa uskottiin, että ennemmin tai myöhemmin Neuvostoliitto aloittaisi uuden hyökkäyssodan, jolla se saattaisi talvisodassa puolitiehen jääneen valloitusretkensä päätökseen.

Moskovan rauhan seurauksena Suomen uusi itäraja sijaitsi puolustuksen kannalta aiempaa huomattavasti epäedullisemmassa maastossa. Suomenlahden ja Laatokan välissä sijainnutta kapeaa Karjalan kannasta oli esimerkiksi kannaksella virtaaviin jokiin tukeutuen kyetty puolustamaan verrattain vähäistä sotavoimaa käyttäen, kun taas uudella rajalla vesistöihin tukeutuminen ei ollut samalla tavoin mahdollista. Tätä taustaa vasten Suomen sodanjohdo piti ensiarvoisen tärkeänä uuden itärajan mahdollisimman nopeaa ja vahvaa linnoittamista. Armeijan ylipäällikkö, marsalkka C.G.E. Mannerheim, tekikin asiasta päätöksen Mikkelin lähistöllä sijainneessa Inkilän kartanossa käytyjen neuvottelujen päätteeksi 22.3.1940 – jo yhdeksän päivän kuluttua talvisodan päättymisestä. Ratkaisuun vaikutti epäilemättä se, että talvisodan aikana Suomen pääpuolustusasemasta Mannerheim-linjasta kertyneet kokemukset olivat varsin positiivisia. Vahvan linnoituksen oli todettu tuottavan puolustajille huomattavia etuja taisteltaessa miesmäärältään ja tulivoimaltaan ylivoimaista vihollista vastaan.

Linnoitussuunnitelma laaditaan

Itärajan uuden pääpuolustusaseman linnoitussuunnitelman laatijaksi määrättiin Päämajan pioneeri-osastossa työskennellyt kenraalimajuri Edvard Hanell, jonka betonirakentamis- ja pioneerialan asiantuntemusta ja organisointikykyä Mannerheim päätti hyödyntää asettamalla hänet linnoitustöiden johtoon. Hanell lukeutui ensimmäisen maailmansodan aikana Saksasta jääkärikoulutuksen hankkineiden suomalaisten upseereiden joukkoon. 1920-luvulla Hanell oli hankkinut yleisesikuntaupseerikoulutuksen Ranskassa ja vaikutti 1930-luvulla Sotakorkeakoulun johtajana merkittävästi suomalaisen taktiikan muotoutumiseen ja sen kouluttamiseen armeijan upseeristolle. Betonirakentamiseen Hanell oli perehtynyt ennen sotilasuralle siirtymistä Helsingin Teknillisessä korkeakoulussa opiskellessaan. Salpa-asemaa pidetään yleisesti Edvard Hanellin elämäntyönä. Linnoitussuunnitelman laatimisen ajaksi Mannerheim määräsi Hanellin yleisesikunnan päälliköksi ja ylensi hänet kenraaliluutnantiksi. Näin Hanellille saatiin lisää arvovaltaa ja sitä kautta lisäpontta nihkeästi käynnistyneeseen linnoittamissuunnitteluun, jota oli hidastanut etenkin ylemmän sodanjohdon kiistely pääpuolustusaseman linjaamisesta maastoon eteläisessä Suomessa. Mannerheimin ratkaisu kertoo paljon linnoittamiselle välirauhan aikana annettusta merkityksestä.

Mannerheimin toimeksiannosta kenraaliluutnantti Hanell valmisteli linnoitussuunnitelman, joka käsitti koko uuden itärajan linnoittamisen Suomenlahdelta Jäämerelle. Pituutta tälle – kansankielessä Salpalinjana tunnetulle – puolustuslinjalle kertyi yhteensä noin 1200 kilometriä. Linnoitussuunnitelmaan sisältyi myös itäisen Suomenlahden saariston linnoittaminen ja Neuvostoliitolle vuokratun Hankonien poikki rakennettava puolustuslinja, joka tunnetaan nykypäivänä Harparskog-linjana. Vahvimmin päätettiin linnoittaa Karjalan kannaksen jatkeena oleva Suomenlahden rannikon ja Luumäellä sijaitsevan Kivijärven välinen alue, sillä sen kautta kulkevat lyhimmat tieyhteydet maan pääkaupunkiin Helsinkiin. Tämän vuoksi sitä pidettiin myös vihollisen hyökkäyksen todennäköisimpänä pääpainopistealueena. Järvi-Suomessa linnoitettiin lähinnä saaret ja järvien kapeikot. Täällä puolustus perustui runsaalle Laatokalta evakuoitun rannikkotyökistön käytölle. Joensuusta pohjoiseen vain tärkeimmät itä-länsi-suuntaiset tiet päätettiin sulkea linnoitteilla. Kenttälinoitettuna suunnitelma ulottui aina Jäämeren rannikolle asti.

Hanellin suunnitelmien mukaan puolustusaseman rungon muodosti konekiväärien sivustatuliverkko, jonka ympärille puolustuslinjan muut osat suunniteltiin. Toisin sanoen Salpalinjan asekorset eivät ampuneet Mannerheim-linjalta tuttuun tapaan rintamatulta suoraan kohti vihollista. Talvisodassa näet oli havaittu tällaisten korsujen olevan erittäin alttiita vihollistykistön suora-ammuntatullelle. Sivustatuliperiaatteella toimivan puolustuslinjan rakentaminen oli huomattavasti kalliimpaa, kuin suoraa rintamatulta ampuvien korsujen valmistus, sillä korsuja oli rakennettava tavallista tiheämpään. Toisaalta väli- rauhan aikaisia linnoitustöitä ei enää ollut haittaamassa 1930-luvulta tuttu krooninen rahapula, sillä Salpa-aseman rakentamiseen oli varattu lähes 1,3 miljardia markkaa – noin viiden prosentin osuus koko valtion budjetista vuosina 1940–1941. Vahvimpien teräsbetonikorsujen tuli kestää muun muassa 155-millisen tykin jatkuvaa ammuntaa ja tuhannen kilon painoisen lentopommin täysosuma katolle. Lisäksi korsujen tuli olla kaasusuojujattuja siltä varalta, että vihollinen turvautuisi taistelukaasujen käyttöön korsuja vastaan.

Linnoitustöiden koordinoitua varten perustettiin Linnoitustoimisto, joka sijoitettiin Kouvolan lähistölle Myllykoskelle. Toimistoon koottiin linnoittamiseen perehtyneitä siviili- ja sotilashenkilöitä – etupäässä rakennusinsinöörejä, pioneeriaselajin upseereita ja toimisto- ja taloushenkilöstöä. Toimisto on kenties hieman harhaanjohtava nimitys organisaatiolle, joka oli itse asiassa yksi suurimmista sodan aikaisista esikunnista. Vuoden 1940 kesäkuussa Linnoitustoimistossa työskenteli lähes 150 henkilöä ja vuoden lopulla jo yli 400.

Linnoitustyöt käynnistyvät

Hanellin laatima linnoitussuunnitelma valmistui 8.5.1940 ja ylipäällikkö Mannerheim hyväksyi sen kolme päivää myöhemmin, mutta itse linnoitustyöt oli ehditty aloittaa jo huhtikuun puolivälissä. Ensimmäiset lapionpistot upposivat maahan Virolahden Ravijoella 17.4.1940. Uuden pääpuolustuslinjan rakennustöiden käytännön toteuttamisessa edellytettiin saumatonta yhteistyötä laitteiden maastoon sijoittamisesta vastanneiden armeijan joukkojen komentajien ja rakennustöiden teknisten johtajien

välillä. Näin rakennettavista linnoitteista saataisiin sekä rakennustekniikkaa että taistelutoimintaa silmälläpitäen paras hyöty irti.

Linnoitustoimiston alaisuudessa toimineiden linnoitusrakennusjoukkojen työntekijät oli palkattu tehtäviinsä vapailla työsopimuksilla siviilityövoimasta. Talvisotaa edeltäneitä Karjalan kannaksen vapaaehtoisia linnoitustöitä tehtiin nimensä mukaisesti palkatta. Kannaksen linnoitustöiden vapaaehtoistyövoiman hankinnasta ja töiden organisoinnista päävastuun kantoivat Akateeminen Karjala-seura ja suojeluskunnat. Talvisodan jälkeen oltiin kuitenkin tilanteessa, jossa suurin osa potentiaalisista vapaaehtoisista linnoittajista oli jäänyt armeijan palvelukseen. Tämän vuoksi vapaaehtoistyövoiman käyttö Salpalinjan rakennustyömaille vaikutti poissuljetulta vaihtoehdolta. Näin ollen Salpa-aseman linnoitustyömaille päätettiin työvoima hankkia siviilirakentajia töihin palkkaamalla. Linnoitustyöt tarjosivat myös hyvän mahdollisuuden Suomessa vallinneen sodanjälkeisen työttömyyden hoitamiseen ja koska työvoiman tarve oli varsin mittava, otettiin työhön rakentajia ikään ja yhteiskunnalliseen taustaan katsomatta ympäri Suomen. Ennen kaikkea töihin haluttiin kaupunkien ja kauppaloitten asukkaita, sekä karjalaista evakkoväestöä. Maaseudun asukkaiden käyttöä linnoitustöiden työvoimana koetettiin välttää, sillä maan elintarviketuotanto haluttiin säilyttää mahdollisimman tehokkaana.

Linnoittamisen työnjaossa noudatettiin periaatetta, jonka mukaan armeijan joukot suorittivat esimerkiksi taisteluhautojen rakentamisen, piikkilankaesteen virittämisen ynnä muut "kirveellä ja lapiolla" hoituneet tehtävät; kun taas ansiotyöhön palkatut rakennusmiehet suorittivat muun muassa betonivalua ja louhintatöitä edellyttäneet, erikoisammattitaitoa ja -työkaluja vaatineet työt. Vaativimpiin louhinta- ja rakennustöihin palkattiin urakasopimuksilla alalla toimineita rakennusliikkeitä, joilla oli omasta takaa asettaa töihin ammattitaitoisen työvoiman lisäksi myös niissä vaaditut koneet ja erikoisvälineet, joista armeijalla oli huutava pula. Päteviä rakennusmiehiä houkuteltiin linnoitustöihin keskimääräistä paremmilla palkoilla. Lisäksi työmaiden johdolla oli myös käytössä melko leveä palkkahaitari, jonka turvin voitiin haluttaessa hyvästä työstä maksaa päteville ja ahkerille työmiehille parempaa palkkaa. Hyvien palkkojen onkin sanottu houkuttelleen välirauhan aikaisille linnoitustyömaille silloisen rakennusalan ammattilaisten parhaimmiston.

Linnoitettavat alueet sijaitsivat monin paikoin erämaassa, kaukana asutuksesta ja teistä. Tämän vuoksi työt käynnistyivät monessa paikassa teiden ja linnoittajien lautaparakkikylien rakentamisella. Ruokala-, toimisto- ja majoitusparakeista koostuneet parakkikylät muodostuivat linnoitustöiden aikana varsin omavaraisiksi yhteisöiksi, joissa työskenteli rakentajien lisäksi toimistotyöntekijöitä, suutareita, partureita, pyykkäreitä ja lottia, jotka kantoivat vastuun työntekijöiden muonittamisesta. Monesti etenkin varttuneemmat työmiehet kuitenkin vierastivat parakkikylien ajoittain varsin levottomaksi äitynyttä elämää ja asuivat mieluummin paikallisten asukkaiden luona kortteerimajoituksessa. Varsinaisen linnoittamisen suorittivat tehtävään perustetut, rakennusmiehistä muodostetut työryhmät, joiden vahvuus oli keskimäärin 500 miestä. Työryhmää johti tavallisesti rakennusmestari tai -insinööri. Työryhmiä puolestaan johtivat työpiirit, joiden alaisuudessa oli tavallisesti kolmesta viiteen työryhmää.

Ruotsalaiset vapaaehtoiset

Talvisodan aikana oli Suomen länsinaapurissa Ruotsissa herännyt voimakas halu suomalaisten auttamiseen. Helmikuussa 1940 Ruotsissa valmisteltiin jo vapaaehtoisen työjoukon lähettämistä Suomeen linnoitus- ja rakennustöitä takalinjoilla suorittamaan. Tavoitteena oli lähettää Suomeen 9 000 miestä työkoneilla ja -välineillä varustettuina. Ensimmäiset ruotsalaiset saapuivat Suomeen jo maaliskuussa ja muodostivat Svenska Arbetskåren -työyksikön, jonka vahvuus nousi lähes 1 000 mieheen. Myös norjalaisia vapaaehtoisia oli ennättänyt saapua kevättalvella Suomeen 240 henkeä. Maaliskuuhun aikaan norjalaiset ehtivät tehdä jonkin verran linnoitustöitä Kymijoen varteen rakenteilla olleella Kymijokilinjalalla, mutta Salpa-aseman linnoitustöihin he eivät ehtineet osallistumaan.

Huhtikuun alussa Saksa miehitti Tanskan ja hyökkäsi myös Norjaan, minkä seurauksena Pohjolan turvallisuuspoliittinen tilanne muuttui radikaalisti. Norjalaiset vapaaehtoiset palasivat välittömästi kotimaahansa, eikä enempää työmiehiä Ruotsistakaan voitu Suomeen enää lähettää. SAK:n Suomeen ennättäneet työntekijät kuitenkin jäivät linnoittamaan Virolahdelle Ravijoen ja Säkjärven välistä aluetta kesäkuussa tapahtuneeseen kotiuttamiseensa asti. Svenska arbetskåren -työjoukon organisaatio oli talvisodan aikana jo valmiiksi muotoutunut ja se pääsi aloittamaan linnoitustyöt uudella itärajalla ennen suomalaisten työyksiköiden muodostamista. Ruotsalaisilla vapaaehtoisilla oli mukanaan ammattitaitoinen työnjohto, mikä nopeutti huomattavasti varsinaisten linnoitustöiden käynnistämistä. Ruotsalaisten työnjohto ja erikoisammattilaiset jäivät vielä joiksikin kuukausiksi kouluttamaan suomalaisia muun muassa kallionlouhintatekniikassa, kunnes heidätkin kotiutettiin syyskuussa. Ruotsalaiset jättivät kuitenkin Suomeen mukanaan tuomansa työvälineet, koneet ja ajoneuvot, joista Suomessa oli kova pula. Tämän lisäksi ruotsalaiset lahjoittivat Suomen valtiolle 20 miljoonaa kruunua, joka vastasi lähes 240 miljoonaa sen aikaista markkaa. Summa oli yhteensä noin 20 % vuoden 1940 linnoitustöiden rahoitustarpeesta. Lahjoitusvaroilla ostettiin Ruotsista lisää työkoneita ja linnoittamiseen tarvittuja rakennusmateriaalia, muun muassa betonin raudoitusterästä.

Linnoitustyöt ja paikalliset asukkaat

Pienillä itärajan paikkakunnilla muuttui elämänmeno kylissä tuntuvasti niiden muututtua Moskovan rauhanehtojen seurauksena rajapitäjiksi. Linnoitustöiden alkaessa kyliin virtasi sekä armeijan joukkoja että linnoitusrakennustöihin saapuvia siviilejä. Esimerkiksi 5000 asukkaan Miehikkälään oli vuoden 1940 elokuun puoliväliin mennessä saapunut yhteensä noin 3000 ulkopaikkakuntalaista rakennusmiestä. Esimerkiksi poliisien määrää rajaseudulla oli moninkertaistettava, jotta kuri pitäjissä saatiin pysymään yllä. Paikkakuntalaiset käyttäytyivät etupäässä asiallisesti ja poliisin aika kuluikin ennen kaikkea linnoitustyöntekijöiden käytöksen (muun muassa alkoholin salakaupan ja tappeluiden) suitsimiseen.

Ennen parakkikylien valmistumista majoittui suuri osa linnoittajista paikkakuntalaisten asunnoissa, mistä alkuperäisille asukkaille toki maksettiin asiaankuuluva korvaus. Maanpuolustuksellisista syistä johtuen ei yksityisten ihmisten maaomaisuuttakaan voitu suojella, vaan linnoitteet oli sijoitettava puolustuksellisesti edullisimmille paikoille. Tämä saattoi tarkoittaa sitä, että toisinaan jopa talojen piha-

maille rakennettiin teräsbetonikorsuja, kiviesteitä ja taisteluhautoja. Paikoitellen maatilat saattoivat peltojen pirstomisen vuoksi muuttua jopa elinkelvottomiksi, mutta maanomistajat saivat toki korvauksen valtiolta lunastettavista maa-alueista ja linnoitustöiden maa- ja metsätaloudelle aiheuttamista haitoista. Talvisodan kokemuksista viisastuneina rajaseudun kunnissa myös ymmärrettiin linnoitustöiden merkitys itsenäisyyden säilymiselle vastaisuudessaakin, mistä johtuen linnoittamisen tavalliselle elämiselle ja asumiselle aiheutuneita haittoja oli helpompi sietää.

Linnoitustöiden alkaminen tarjosi paikallisille asukkaille myös paljon uusia ansaintamahdollisuuksia. Omien tilojen tuotteita kaupiteltiin linnoitustyöntekijöiden ruokavaliota täydentämään ja paikkakuntalaisten luona asuneilta rakennusmiehiltä saatiin myös käypä maksu majoituksesta. Toki myös itse linnoitustyöt tarjosivat monelle paikkakunnan asukkaalle työpaikan. Vaikka Linnoitustoimiston tavoitteena oli palkata töihin väkeä ennen kaikkea kaupunkiväestön keskuudesta, saatiin töihin tarvittaessa ottaa päteviä rakennusmiehiä myös paikkakuntalaisten keskuudesta. Erityisesti monille rajapitäjissä asuneille nuorille linnoitustöistä muodostui elämän ensimmäinen ansiotyöpaikka. Vaikka virallisten määräysten mukaan töihin saatiin ottaa vain täysi-ikäisiä henkilöitä, otettiin monia paikallisia nuoria jo 15-vuotiainkin linnoitustyömaille töihin esimerkiksi läheteiksi, seppien apulaisiksi tai poranteriä kantamaan.

Tuhansien nuorten miesten saapuminen pieniin maalaispitäjiin aiheutti paikalliseen seuraelämään huomattavia muutoksia. Esimerkiksi noin 5 000 asukkaan Miehikkälässä oleili välirauhan aikaan noin 10 000 nuorehkoa miestä sekä armeijan harmaissa että linnoitustöissä. Näin ollen seurustelusuhteiden syntymiselle oli olemassa hyvät edellytykset, kun paikalliset nuoret naiset tapasivat muualta Suomesta saapuneita nuoria miehiä muun muassa linnoituspaikkakunnilla järjestetyissä nurkkatansseissa ja iltoissa. Ajoittain paikkakunnan harvojen nuorten naisten huomiosta käytiin koviakin kamppailuja linnoitustyöntekijöiden, sotilaiden ja paikallisten välillä. Kovasta kilpailusta huolimatta syntyi toisinaan kuitenkin myös "tanssiseuralaisuutta" tiiviimpiä suhteita, jotka johtivat myöhemmin aina avioliittoon solmimiseen asti.

Työsaavutukset ja linnoittamisen työnkuva 1940-luvulla

Linnoitustyömaille työskennelleiden rakentajien määrä kohosi välirauhan aikana jatkuvasti ja oli suurimmillaan maaliskuussa 1941, jolloin töissä oli armeijan joukko-osastojen ohella yli 35 000 siviilirakentajaa. Työmaille oli käytössä yli 1 000 kuorma-autoa, noin puolet koko maan kuorma-autokannasta. Työntekijöiden muonituksesta vastasi Lotta Svärd -järjestö, lottia oli sekä muonitus- että toimistotehtävissä enimmillään yli 2 000. Salpa-asema on käytetyn työvoiman määrää tarkasteltaessa edelleen suurin Suomen itsenäisyyden aikana toteutettu rakennushanke. Urakka oli niin suuri, että sen voi eri näkökulmista tarkasteltuna katsoa työllistäneen itse asiassa koko Suomen kansan.

Työsaavutusten vaikuttavuutta lisää entisestään se, että 1940-luvulla linnoittaminen perustui vielä hyvin pitkälti miesvoimaan. Puutavara hankittiin metsästä kirveillä ja käsisahoilla ja erityisesti kenttälinnoitteissa käytettiin paljon pyöreää puutavaraa suoraan maastosta hankittuna. Maankaivussa harvat

kaivinkoneet tarvittiin kantalinnoitteiden työmaille, kun taas kenttälinoitteiden kaivu suoritettiin lapio-työnä. Kallion louhinnassa oli panosreikien tekoon käytettävissä jonkin verran etupäässä Ruotsista saatuja paineilmakäsiporia, mutta tavallisesti esimerkiksi estekivien lohkominen suoritettiin leka- ja käsiporamenetelmällä. Valmiit estekivet vinsattiin kuorma-autojen lavoilta maahan useimmiten käsikäyttöisillä kolmijalkanostureilla. Kuljetukset tapahtuivat kuorma-autojen ohella monesti myös hevosvetoisesti. Kummassakin tapauksessa materiaalin kuljetus perille asti oli varsin hankalaa, sillä linnoitteet tehtiin useimmiten taktisista syistä vaikeakulkuiseen maastoon. Esimerkiksi betoni jouduttiin usein siirtämään kuorma-auton lavalta kottikärryillä vaikeapääsyiseen valukohteeseen.

Tyypillisin Salpalinjan teräsbetonikorsu on konekivääri- ja 20 miehen majoituskorsu, joita rakennettiin yhteensä 168 kappaletta. Peruskalliota hyödynnettiin linnoitustöissä mahdollisuuksien mukaan, sillä rakenteista tuli näin kestävämpiä ja betonin tarve oli vähäisempi. Mikäli kalliota ei ollut käytettävissä, jouduttiin maaperustaisen korsun valuun käyttämään jopa 560 kuutiota betonia. Linnoitustöiden aikaisen – nestemäisten polttoaineiden säästämiseksi useimmiten puukaasuttimella varustetun – kuorma-auton moottori ei tavallisesti kehittänyt kovinkaan paljon tehoa ja kykeni kuljettamaan vain kuution verran betonia valupaikalle. Yhden korsun valuun tarvittiin siis pitkälti yli 500 autokuormaa betonia kuljetettuna betoninsekoittamolta valupaikalle. Korsun rakentamiseen tarvittiin betoniterästä 45 tonnia ja 50 kilon sementtisäkkejä yhteensä 5 000 kappaletta. Kaikkiaan yhden korsun teossa siirrettiin erilaisia massoja noin 10 000 tonnia. Kiviestettä rakennettaessa kykeni 1940-luvun kuorma-auto – samoin kuin hevonen – kuljettamaan kerralla vain yhden noin kolmen tonnin painoisen estekiven estekivityömaalle. Kiviestettä rakennettaessa kilometrin matkalle pystytettiin keskimäärin 1700 kiveä, joten 225 kilometrin matkalle oli jo lohkottava, siirrettävä ja pystytettävä yhteensä lähes 400 000 yksittäistä estekiveä.

Salpa-asema jatkosodan takalinjoilla

Salpa-asema ei ehtinyt koskaan valmiiksi asti. Rakennustyöt keskeytyivät kesällä 1941, kun jatkosota Neuvostoliittoa vastaan alkoi 25.6.1941. Linnoitustöissä työskennelleiden työryhmien rungoista muodostettiin linnoitusrakennuspataljoonia, jotka tekivät vuosina 1941–1942 teiden ja lentokenttien parannustöitä, korjasivat siltoja, rakensivat parakkeja ja kunnostivat takaisinvallatulla alueella sijainneita rakennuksia. Jatkosodan alun hyökkäysvaiheen aikana Salpalinja jäi kauas selustaan. Salpa-asemalla käytettyjä aseita ja muita niihin liittyviä laitteita siirrettiin rintamalinjan vakiintumista seuranneen asemasodan aikana vahvistamaan etulinjan puolustusasemia. Salpalinjalta kuljetettiin myös suuri määrä puutavaraa, estekiviä ja piikkilankaa uusiin puolustusasemiin, joita rakennettiin sekä Itä-Karjalaan että Karjalan kannakselle. Esimerkiksi Kannakselle rakennettuun VT-linjaan oli estekivet tuotava muualta tai valettava betonista, sillä Kannaksen hiekkamaastosta ei ollut sopivia estekiviä löydettävissä.

Neuvostoliiton aloitti Karjalan kannaksella 9.6.1944 suurhyökkäyksen, joka melko nopeasti mursi Kannakselle jatkosodan aikana rakennetun Vammelsuu–Taipale -puolustuslinjan sen heikoimmin linnoitetulla alueella Kuuterselässä. Suomalaiset vetäytyivät huomattavasti heikommin linnoitetulle Viipuri–

Kuparsaari–Taipale -puolustuslinjalle, jossa taisteluja alettiin käydä kesäkuun loppupäivinä. Samoihin aikoihin kaikki olemassa olevat linnoitusrakennuspataljoonat keskitettiin Salpa-asemalle. Kesällä 1944 Salpalinjalle keskitettyjen linnoitusrakennusjoukkojen kiireellisimpiä tehtäviä oli parantaa linjan panssarintorjuntakykyä ja täydentää taistelu- ja yhteyshautaverkostoa. Lisäksi välirauhan aikana rakennettujen teräsbetonikorsujen muodostamaa tuliverkkoa oli täydennettävä puisilla kenttälinoitteilla, rai-vattava ampuma-alaa auki ja saatava asemalle syvyyttä välirauhan aikana rakennettua melko kapeaksi jäänyttä linnoitusvyöhykettä vahvistamaan.

Välirauhan ajasta poiketen Salpa-asemalla työskenteli jatkosodan loppuvaiheessa palkatun siviilityövoiman sijasta työvelvollisista muodostettuja rakennusjoukkoja, joihin kuului muun muassa vankeja ja hermotoipilaspotilaita. Käytössä oli myös uutta, jatkosodan aikana käyttöön otettua tekniikkaa. Esimerkiksi nopean betonisten majoituskorsujen valmistamisen mahdollistivat elementtimuotteihin valetut ja imubetonimenetelmällä viimeistellyt pallokorsut, joita rakennettiin yhteensä Salpalinjaan yhteensä yli 250 kappaletta Virolahden, Miehikkälän, Lemin ja Lappeenrannan alueille. Vihollisen panssarivaunujen liikkumista rajoittamaan rakennettiin jatkosodassa käyttökelpoiseksi osoittautunutta panssari-kaivantoa. Kaivannon valmistuksessa olivat kuitenkin edelleen ”perinteiset” menetelmät käytössä, sillä kaivinkoneella ei kaivannon reunoja olisi saatu riittävän jyrkiksi. Tämän vuoksi kaivu oli suoritettava lapiotyönä, jolloin metrin matkalta kaivantoa oli miesvoimin siirrettävä noin yhdeksän kuutiota maata.

Neuvostoliiton suurhyökkäys saatiin heinä-elokuun aikana torjuttua sekä Karjalan kannaksella että Itä-Karjalassa. Aselepo Suomen ja Neuvostoliiton välillä astui voimaan 4.–5.9. ja välirauha solmittiin 19.9.1944. Käsky linnoitustöiden lopettamisesta annettiin 24.9., joskin keskeneräiset työt voitiin vielä käskyn antamisen jälkeen saattaa loppuun. Tälläkään kertaa kaikkia aiottuja tehtäviä ei ehditty suorittaa valmiiksi asti muun muassa sen vuoksi, että paljon linnoitustöissä tarvittavaa kalustoa oli tuhoutunut Karjalan kannaksella vetäytymisvaiheen aikana. Välirauhan aikaiset linnoitustyöt keskeytti jatkosodan alku, kun taas syksyllä 1944 linnoitustyöt päättyivät sodan loppumiseen. Tehokasta työaikaa Salpa-aseman rakentamiseen käytettiin välirauhan aikana ja jatkosodan loppuvaiheessa yhteensä noin puolitoista vuotta.

Sotilaallisen merkityksensä Salpalinja menetti jo melko pian toisen maailmansodan päättymisen jälkeen linjamaisten puolustusasemien osoittauduttua aikansa eläneiksi. Sotien jälkeen tapahtui siirtymien alueelliseen puolustukseen, jossa linjamaisen puolustuksen sijasta korostetaan maan puolustamista alueen syvyydessä vihollista kuluttaen.

Linnoitustöiden salassapito

Maanpuolustuksen kannalta tärkeät linnoitustyöt haluttiin luonnollisesti yrittää salata mahdollisimman tarkkaan Neuvostoliitolta. Linnoitustoimistosta lähetettiinkin työmaille lukuisia ohjeistuksia muun muassa salaisten asiakirjojen käsittelemisestä ja työmaiden vartioinnista. Myös linnoitustöiden valokuvaaminen oli ilman erillistä lupaa ehdottomasti kielletty. Tärkeimmiksi salassa pidettäviksi tiedoiksi katsottiin linnoitteiden tekniset yksityiskohdat ja laitteiden sijoitus maastoon. Kyseiset tiedot hankki-

malla olisi vihollisen ollut helppoa selvittää linjan mahdolliset heikot kohdat ja pyrkiä niiden turvin murtaamaan puolustusasema sen heikkouksia hyödyntäen. Myös linnoitustyömaiden työntekijöitä ja heidän luotettavuuttaan pyrittiin valvomaan. Vapaaehtoisia tiedonantajia ja epäilyttävistä työntekijöistä laadittua "mustaa listaa" hyödyntäen koetettiin työryhmien ulkopuolelle rajata epäilyttävät työntekijät, joiden arveltiin mahdollisesti vuotavan tietoja linnoitustöistä joko suomalaisille kommunisteille tai suoraan Neuvostoliiton puolelle.

Salaamisyrityksistä huolimatta päätyi tieto Salpa-aseman olemassaolosta eri reittejä pitkin myös Neuvostoliiton puolelle. Linnoitustyömailla liikkui sekä neuvostovakoojia että Neuvostoliiton palkkaamia suomalaisia tiedonantajia. Kaikkia hämärissä puuhissa rajaseudulla liikkuneita henkilöitä ei kyetty saamaan kiinni, sillä alueiden valvontaa hankaloitti muun muassa rajaseudun pitäjissä linnoitustyöntekijöiden saapumisen seurauksena räjähdysmäisesti kohonnut väkiluku. Monia vakoilijoita linnoitustyömailta kyllä saatiin itse teossa kiinni, mutta tietovuodon täydellinen tukkiminen osoittautui mahdottomaksi. Tämän lisäksi Salpalinjan massiiviset rakennustyömaat olivat esimerkiksi ilmatähystyksen avulla helposti havaittavissa – hyvällä säällä jopa rajan toiselta puolelta, minkä lisäksi Neuvostoliiton puolelta tehtiin välirauhan aikana Suomeen kymmenittäin ilmatilaloukkauksia. Lisäksi Neuvostoliiton Suomen suurlähetystön henkilöstömäärä kasvoi huomattavasti välirauhan aikana ja lähetystön työntekijöiden tiedettiin liikkuvan rajaseudulla keräämässä tietoja linnoitustöistä. Mahdollisen vakoilijan ei tarvinnut hankkiutua edes itse linnoitustyömaalle, sillä epäilemättä monesti oli porien kiltutuksen ja kallionlouhinnan äänten perusteella jo kaukaa helppo päätellä, mitä suomalaiset olivat pystymetsään lähteneet tekemään.

Vakoilutoiminnan kautta rajan väärälle puolelle päätyneet tiedot olivat paikoitellen varsin tarkkoja ja yksityiskohtaisia. Tämä on pääteltävissä muun muassa suomalaisten kesällä 1941 Sortavalan takaisinvaltauksen yhteydessä käsiinsä saamasta venäläisestä tiedustelukartasta, johon Salpalinjan kulku Suomen itärajalla oli hyvin tarkasti merkitty. Jälkeenpäin saatujen tietojen perusteella on voitu myös todeta, että tieto Salpalinjan olemassaolosta vaikutti Neuvostoliiton Suomen vastaiseen strategiaan jo välirauhan aikana. Talvisodan jälkeen Suomea vastaan laadituissa hyökkäyssuunnitelmissa puna-armeijan johdolla oli näet ajatuksena kiertää Salpalinjan vahvimmin linnoitettu eteläosa Järvi-Suomen vaikeakulkuisten vesistöalueiden kautta. Myös jatkosodan loppuvaiheessa oli tiedolla Salpa-aseman olemassaolosta epäilemättä vaikutusta siihen, että neuvostojohto päätti pysäyttää Viipurin valtaamisen jälkeen Viipuri–Kuparsaari–Taipale -puolustuslinjalle paikoilleen juuttuneen suurhyökkäyksen Suomea vastaan. Kremlissä tiedettiin, että Salpalinjan murtamiseen olisi tarvittu huomattava määrä vereksiä joukkoja, joille sillä hetkellä oli suurempi tarve Keski-Euroopassa Saksan vastaisella rintamalla. Tässä mielessä Salpa-asemasta itärajan "väärälle" puolelle päätyneistä tiedoista oli Suomelle itse asiassa jopa huomattava hyöty. Lähes välittömästi välirauhansopimuksen solmimisen jälkeen Suomeen saapui liittoutuneiden valvontakomissio pitämään silmällä Suomen välirauhanehtojen toteuttamista. Lähes ensi töikseen etupäässä neuvostoliittolaisista koostunut komissio vaati nähtäväkseen kaikkia Salpa-asemaa koskevia asiapapereita ja tarkasti maastossa yksityiskohtaisesti jokaisen linjan laitteen entis-

ten Linnoitustoimiston työntekijöiden opastamina. Viimeistään tässä vaiheessa päättyi kaikki olennainen tieto Salpalinjasta myös entisen vastustajan haltuun.

Salpalinjan merkitys

Salpa-aseman rakentaminen oli 1940-luvulla sotaa käyväälle Suomelle valtava ponnistus, jota itse linnoitustöiden johtaja Edvard Hanell luonnehti ”koko Suomen insinöörikunnan voimannäytöksi”. Linnoitustöissä kehitettiin tuntuvasti erinäisiä louhinta- ja betonirakennustekniikoita, jotka ovat sittemmin tulleet hyötykäyttöön myös rauhan ajan rakennustöissä. Salpalinjan rakentamisessa käytettiin alan uusimpia tekniikoita yhdistettynä talvisodassa karttuneisiin kokemuksiin, jolloin syntyi yksi toisen maailmansodan parhaista puolustusasemista. Työsaavutuksina mitattuna linnoittajien työpanos on vaikuttava: Salpalinjaan rakennettiin yhteensä 728 erilaista teräsbetonikorsua, asepesäkettä ja luolaa; puisia kenttälinoitteita yli 3 000 kappaletta; noin 225 kilometriä panssarivaunun kiviestelinjaa; 315 kilometriä piikkilankaestettä, 130 kilometriä panssarikaivantoa ja yli 350 kilometriä taistelu- ja yhteyshautaa.

Kesän 1944 taisteluissa suomalaisten sotilaiden keskuudessa Salpa-asema nähtiin eräänlaisena ”viimeisenä puolustuslinjana”, jonka on sanottu muodostaneen kesän 1944 torjuntataisteluissa armeijan henkisen selkärangan. Sotilailla oli tiedossa, että kaukana selustassa sijainnut Salpalinja oli vahvin maassa koskaan rakennetuista puolustuslinjoista, johon joukot ehdittäisiin keskittää vielä rintaman mahdollisesti murtuessakin. Suomen armeija osoittautui toisen maailmansodan aikana erittäin kyvykkääksi maansa puolustajaksi. Epäilemättä se olisi myös Salpalinjaa miehittäessään muodostanut vastustajalle sellaisen esteen, että sen murtamiseksi olisi jouduttu linjalla käymään Pohjolan historian suurimmat ja ankarimmat taistelut.

Tämä tiedettiin myös Neuvostoliitossa. Salpa-asemaa ei ollut mahdollista kiertää, eikä maan sodanjohdon piirissä oltu enää alkukesän raskaiden taisteluiden jälkeen halukkaita – suurella todennäköisyydellä suuria miehistötappioita vaatimaan – yritykseen Salpalinjan murtamiseksi. Neuvostojohto oli havainnut, ettei suomalaisten puolustus ollut suuren ylivoimankaan turvin helposti murrettavissa ja kaikki Suomen rintamalta liikenevät joukot päätettiin suunnata tärkeämpään tehtävään, Saksan lyömiseen Keski-Euroopassa. Ratkaisu säästi epäilemättä suuren määrän ihmishenkiä puolin ja toisin.

Toista maailmansotaa seuranneen kylmän sodan aikana Salpalinjan olemassaolosta ei Suomessa puhuttu suureen ääneen – olihan maan itärajaa halkovan massiivisen puolustuslinjan olemassaolo hieinan kiusallinen asia maassa, jolla oli voimassaoleva sopimus ystävydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta Neuvostoliiton kanssa. Käytännössä ainoita, jotka armeijan henkilökunnan ja linnoitustyöntekijöiden ohella Salpa-aseman olemassaolon tiedostivat ja muistivat, olivat Salpalinjan halkomien kuntien asukkaat, joiden oli kuitenkin annettu ymmärtää, että aiheesta olisi parasta vaieta. Kylmän sodan liennyttyä voitiin erinäisiä Salpalinjan kohteita ryhtyä kunnostamaan museo- ja matkailukäyttöön. Malliesimerkkejä näistä ovat muun muassa Virolahden Bunkkerimuseo ja Miehikkälän Salpalinja-museo Kaakkois-Suomessa, sekä lukuisat muut pitkin itärajaa sijoittuvat kohteet aina Suomenlahdelta Lappiin. Salpalinja on nykypäivän Suomessa menneen ajan konkreettinen monumentti ja

muistomerkki. Itärajan turvaksi rakennetulla puolustuslinjalla vieraillessaan matkailija saa paikasta riippumatta sävähdyttävän vaikutelman suomalaisten lujasta tahdosta ja kovista ponnistuksista itsenäisyyden säilyttämiseksi toisen maailmansodan vaikeina aikoina.